

Sedmkrát o nezbytnosti přestavby výchovy a vzdělání

J. Šmajš: Seven Times about Unavoidability of Education and Erudition Restructuring. Život. Prostr., Vol. 39, No. 1, p. 10 – 12, 2005.

The quick reduction of natural being is the consequence of expansion of anti-natural culture. From the long-term point of view, only the comprehensive interpretation of biophilous education of the whole population can be the warranty, that we are able to naturalize the anti-natural culture, that we subordinate it to a superior life system arising within its frame and which ought to be respected today. The system of fundamental and medium knowledge corresponding with the period of improvement of productivity of human work does not meet our demands for a long-term existing (biophilous) culture. Recognition of human fault of reduction of human being as well as premature extinction of culture needs different education, erudition and mood of reality cognition. Functional family, biophilous school and out-of-school pro-nature activities of children become the main obstacles to the negative influence of the consumer society on the process of human ontogenesis. Paradoxically, in the highly advanced civilization, we need an education and erudition mediating the cognition of the absolute priority of life. However, we have to understand and appreciate the primary formative emotional feedback of children to mother and family, the environment ("second mother") and the socio-cultural community ("third mother").

V důsledku kumulativního charakteru lidské aktivity roste rozsah i tempo přeměny Země kulturou, hroživě ubývá přírodní bytí. Nebezpečně však přibývá lidí a umělých kulturních struktur. Naděje na bod obratu je kromě jiného v tom, že přírodou reprodukováná biologická struktura člověka zůstane i nadále konstantní a že se s ohledem na novou situaci podaří přiměřeně rozvinout kritickou emocionálně intelektuální složku lidské psychiky. Patrně jen široce pojaté biofilní vzdělání celé populace může být z dlouhodobého hlediska zárukou, že nynější protipřírodní kulturu dokážeme naturalizovat, že ji podřídíme nadřazenému systému života, v jehož rámci vznikala, a který ani dnes nemůže nerespektovat.

Zatím však ignorujeme teoretické diagnózy ekologicky ohrožené kultury, tolerujeme slabý a chudý stát, který se nevmešuje do vlastnictví, podnikání a spotřeby lidí, ani do rozdělování zisků mocných nadnárodních korporací. Spontánně vzniká globalizovaná kultura jediného sociálně ekonomického typu, která je tažena i tlačena dvěma příbuznými axiologickými principy: biologickým nastavením člověka na účinnou adaptivní

strategii ve sféře podnikání a zbytněným konzumentským pudem v životním způsobu lidí. Rozvíjí se kulturní systém, který v důsledku nevhodné výchovy, struktury školního vzdělání i orientace masových sdělovacích prostředků jakoby kopíruje biologicky determinovanou adaptivní strategii člověka jako druhu: konzervativní a druhově sobeckou lidskou přirozenost. A také proto zatím chybí nejdůležitější negativní zpětná vazba globální kultury s přírodou: kritické planetární myšlení lidí.

Systém základního a středoškolského vzdělání, který odpovídal období naléhavé potřeby zvyšování produktivity lidské práce a jehož obsah se proměňuje jen velice zvolna, už delší dobu nevyhovuje tomu, co z hlediska dlouhodobě možné (biofilní) kultury potřebujeme.

Domnívám se, že už primárně nepotřebujeme vychovávat dobré dělníky, rolníky a inteligenci, nýbrž vzdělané občany ekologicky ohrožené kultury. V senzitivní fázi lidské ontogeneze je proto třeba rozvíjet emocionální bázi pro uctivé myšlení vůči přírodě, pro celoživotní pozitivní vztah člověka k živým systémům.

Domnívám se také, že již od útlého věku je nutné učit a výchovou posilovat evoluční způsob myšlení. Už

od základní školy bychom měli vědět, že nynější příroda vznikala dlouhou přirozenou evolucí. A že člověk po svém vzniku rovněž zapálil evoluci: protipřírodní evoluci kulturní. Jen tak lze totiž vytvářet předpoklady pro jasné rozlišení toho, co je příroda a přirozené, a co je umělé, co je kultura. Je totiž čas opustit axiologicky arogantní antropocentrismus i k němu komplementární mechanistickou interpretaci skutečnosti. Zdá se, že právě na této úrovni se základní i středoškolské vzdělání zastavilo a opevnilo. I učitelé, kteří studovali na jiných školách než pedagogických fakultách, jsou nakonec nuceni, pokud se seznámili s evolučně systémovou metodologií, učit podle metodologie antropocentrické. A proto také první krok k hodnotové rehabilitaci přírody ve škole bude obtížný. Ale – nemá-li dojít k pozdější hodnotové schizofrenii – vtištění života jako nejvyšší hodnoty by si žáci měli osvojit co nejdříve. Pozdější zápas s mechanistickou indoktrinací (srovnatelný s přecvičováním leváctví), který již několik desetiletí podstupují při výuce evoluční ontologie, vyžaduje nejen hodně úsilí a času, ale u starších antropocentricky formovaných lidí se často mívá účinkem.

Je tu ještě jeden velký problém. V ekologicky neohrožené kultuře mohli být lidé lhostejní k širším souvislostem a vzdálenější perspektivě. Bylo nadbytečné, aby světu, v němž žili, také přiměřeně světonázorově rozuměli. Přírodní i kulturní struktury tedy mohli – vzhledem ke svému animálnímu původu – poznávat a využívat animálně, neverbálně. I když dnes žijí také v kulturní skutečnosti s vysoce sofistikovanou technikou, zůstává jim schopnost nereflektovaně ji přijímat jako součást komplexního vnějšího prostředí. A právě tento způsob, který se v dnešní globalizované kultuře rozšiřuje i o spotřební elektronickou techniku v našich domácnostech, je potenciálně nebezpečný. Na jedné straně umožňuje, aby kulturní systém bez jakéhokoli lidského filosofického pochopení, tj. pouze v důsledku růstu parciálního vědění, dodatkové energie a účinnosti společenské dělby práce, expandoval a zatlačoval přírodní bytí. Na druhé straně podporuje šíření pokleslé ontologie všedního dne, která vidí jen podbízivou empirickou tvář kulturní skutečnosti, nechápe její protipřírodní povahu, ani skrytou existenciální závislost kultury na přírodě.

Největší nebezpečí spočívá ovšem v tom, že lidstvo nepozorovaně předává svůj osud do rukou trhu a dalších neviditelných regulativů společenské spontaneity. A právě ty, protože vznikaly v období ekologické bezstarostnosti, vedou dnes kulturu k ekologické katastrofě. Rozpoznání lidské viny za úbytek přírodního bytí, a tím i za možný předčasný zánik kultury, proto předpokládá jinou výchovu, vzdělání i způsob poznávání skutečnosti. Předpokládá široké vědění a niterný vztah k přírodě, medicínský a filosofický přístup ke světu.

1. Člověk je pozdně třetihorním biologickým druhem, který byl při svém vzniku plně sourodý s přirozenými ekosystémy rovníkové východní Afriky. I když už jeho přímý předek, *homo erectus*, opustil Afriku, teprve dnešní člověk, *člověk kromaňonský*, dokázal obsadit celý svět. Jsme tedy jediným biologickým druhem a nejméně 40 000 let se rodíme se stejnou biologickou výbavou, tj. i se stejnou psychikou, která musí být ve své obecné struktuře přibližně tak stabilní, jako lidská morfologie. Problém je ovšem v tom, že na kulturu, kterou vytvářejí, se mohou lidé adaptovat pouze menší částí své psychiky. Touto částí je evolučně nejmladší šedá kůra mozková, v níž se kóduje a ukládá racionální složka nebiologické sociokulturní informace: část rozptýleného genomu kulturního systému. Evolučně starší struktury lidského těla a psychiky se na rychlý kulturní vývoj přiměřeně adaptovat nemohou. Ale nevhodné vzdělání může i nadále produkovat iluzi o somatické a psychické adekvátnosti člověka nynější globalizované kultuře. Většina populace může mít dojem, že tuto kulturu je třeba rozvíjet ještě rychleji, že je zajímavá, bezproblémová a perspektivní.

2. Protože člověk ani osvojením řeči neztratil animální smyslově neuronální kontakt s realitou, nemůže ho v průběhu ontogeneze formovat pouze kultura (škola a společnost), nýbrž je i nadále utvářen celou strukturou svého vnějšího prostředí. Příroda se na tomto procesu podílí především tím, že lidský genom, tj. obsah naší druhové paměti, nezávisle na existenci té které kultury a funkci konkrétní rodiny předjímá (očekává) přiřazení každého nově narozeného člověka k určitému typu přírodního prostředí, k jakési „archetypální“ ekologické nice. Podaří-li se toto rámcové přiřazení realizovat už v první senzitivní fázi lidské ontogeneze, patrně to příznivě ovlivní celý další osobnostní vývoj člověka,

umožní formování standardní emocionální, hodnotové a intelektuální struktury osobnosti.

3. Lidská ontogeneze je specifická tím, že je relativně dlouhá, otevřená pro nejrůznější podněty a že její genetický program očekává také vhodnou strukturu kulturních vlivů včetně specifických podnětů verbálních, podnětů ze sféry řeči. Takže tento celoživotně významný formativní proces nemůže být ani pouze neverbální, ani pouze verbálně kognitivní. A nejen to. Psychologům je známé, že nemá-li dojít k poruchám v rozvoji osobnosti, musí se vytvořit pevná citová vazba dítěte alespoň k jedné dospělé osobě, zpravidla k matce. Domnívám se, že máme-li zabránit excesům lidského chování ve vztahu k přírodě i ke kultuře, musíme konečně uznat a docenit také formativní vliv (nezbytnost citové vazby) přírodního prostředí a přehledné sociokulturní komunity: *druhé a třetí matky* každého duševně zdravého (normálního) člověka.

4. Fyzický kontakt se živými i neživými přírodními silami, bytostmi a předměty, zážitkový vztah k „matce přírodě“, právě tak jako k vlastní matce, který je založen na analogovém způsobu komunikace, nemůže totiž nahradit osvojení verbální, digitální, tj. mluvené slovo, četba či obrazový záznam, které jsou ve výchově městských dětí rozšířeny dnes. Příímá osobnostně konstitutivní vazba na přírodu a přehlednou sociokulturní komunitu (původně animální societu, později lovecko-sběračské společenství a neolitickou vesnici) u dětí dnes rozvíjená zejména hrou s kamarády v přirozeném venkovním prostředí, byla kdysi pravděpodobně právě tak silná, jako vazba na matku a rodinu. Nemusím snad připomínat, že „druhou a třetí matku“ většina dnešních městských dětí (které ještě nedávno jezdily na venkov pomáhat příbuzným v době prázdnin) již ztratila. A protože i rodina je dnes ve vážné krizi, skutečná biologická matka (zejména bez biologického otce dítěte) v městském prostředí jen velmi obtížně plní tradiční osobnostně konstitutivní funkci úplné rodiny, vnější přírody a přehledné lidské komunity.

5. Niterný citový vztah městských dětí k přírodě a přehledné sociokulturní komunitě, bez něhož patrně nynější civilizační krizi nepřekonáme, může ovšem z velké části rozvinout či kompenzovat škola a zájmové mimoškolní aktivity dětí. Nesmíme se tedy zastavit jen u pouhého uznání významu prvotního celoživotního vtištění vnějšího světa našim dětem. Na celospolečenské úrovni musíme usilovat o mnohem víc: o didaktickou a metodickou pomoc rodinám s dětmi; o začetí procesu praktické biofilní rekonstrukci školní výchovy a výuky; o praktickou biofilní přestavbu krajiny i lidských sídel. A to se pochopitelně neobejde bez politické vůle, podpo-

ry veřejnosti i přiměřeného vzdělávání a biologické kultivace dnešní dospělé populace.

6. Nepotřebujeme tedy více tradičního vzdělání, které nemůže nemít svůj podíl na dnešní krizi. Potřebujeme skutečnou biofilní výchovu, a tradičního vzdělání spíše méně. Potřebujeme vzdělání jiného obsahu: respektující nový geocentrismus a k životu uctivé myšlení. Země sice není středem vesmíru, galaxie, ani sluneční soustavy, ale je jedinou známou nositelkou života a kultury v celém poznaném kosmu. A podstatu jejího pustošení kulturou, chceme-li tento proces zastavit, musíme začlenit do jejího obrazu a srozumitelně zprostředkovat žákům a studentům, odborné i laické veřejnosti. I když jde o téma, které většinu dnešní populace nepotěší, dokonce může vyvolat pochybnosti i zklamání, je čas o něm mluvit. Prognózy zkázy se totiž nedělají proto, aby se naplnily. Jejich smyslem je zkázat předejít.

7. Ve fázi vysoce technicky vyspělé civilizace, paradoxně, potřebujeme vzdělání, které by lidem usnadnilo pochopení absolutní priority života. Ale důvodem takového pochopení by poprvé nemělo být pouhé intelektuální potěšení, nýbrž kritické rozpoznávání toho, co je, či přesněji bude důležité pro dlouhodobě možnou kulturu. Vyhlídky kultury s rychlým šířením dílčích informací jsou totiž z hlediska budoucnosti smutné. Téměř úplná absence obecných teorií vede nejen k dnešní environmentální pštroší politice, nýbrž i k ekologické lhostejnosti většiny biologicky málo vzdělané populace. Encyklopedičnost dnešního vzdělání sice uspokojuje naši biologicky fixovanou potřebu zvědavosti, ale pokud jde o šetrný vztah k Zemi, může vyvolávat téměř hodnotovou schizofrenii. Nelze totiž současně vyzvedávat oba póly opozice: přírodu, jejíž evoluce spontánně stvořila Zemi i nás samotné, i kulturu, která je sice naším dílem, ale Zemí nevratným způsobem poškozují.

Podle mého názoru funkční rodina, biofilní škola a mimoškolní propřírodní aktivity dětí (např. skauting, střediska ekologické výchovy) mohou být v nynější fázi urbanizace a technizace života hlavní překážkou negativního vlivu globalizované spotřební společnosti na proces jedinečné lidské ontogeneze. Ale aby tomu tak skutečně bylo, musí i dospělá populace vědět, že dnes nevratným způsobem zaniká právě ona část skutečnosti, s níž – má-li dlouhodobě existovat – musí lidský organismus zůstat sourodý: kulturou nenahraditelná živá příroda.

Foto: www.tvorivaskola.cz

Prof. PhDr. Ing. Josef Šmajš, CSc., Katedra filozofie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Arne Nováka 1, 660 88 Brno, smajs@phil.muni.cz